

RECENSION

Michael Gähler (1998): Life after Divorce. Economic, social and psychological well-being among Swedish adults and children following family dissolution. Stockholm: Swedish Institute for Social Research. Dissertation series number 32.

In this important contribution to the study of modern families, Michael Gähler focuses on probably *the* central feature of the post-nuclear family system, namely the instability of modern partnerships. Everybody who goes through a divorce finds it an excruciating experience, and people worry greatly about what it does to their children. For a long time, these private worries were not translated into serious sociological research. Instead sociologists emphasized the positive aspects of the new freedom for adults, and maybe especially for women. The hesitation to address the possible negative aspects of divorce lasted longer in the Nordic countries than in the US and UK. The excuse was largely that the safety net provided by generous welfare states took care of the problem. Gähler's research provides strong evidence that this is an unwarranted assumption, but his results also suggest that divorce and separation probably do have fewer devastating consequences for children and adults than is the case elsewhere.

Using data from the Swedish Level of Living Surveys in 1981 and 1991, Gähler uses men and women who were married in 1981 and still divorced in 1991 to tell the story of what life is like after divorce. In Sweden, as elsewhere, being divorced is often associated with lower economic status, especially for women, although also some men suffer economically and some women seem affected quite little. Divorced women increased their earnings substantially after the divorce, while divorced men reduced their earnings. Importantly, government transfers reduced the decline in economic status for women with children substantially. Gähler shows in an elegant, simple analysis of income packaging that the welfare state makes a difference, both via direct transfers to divorced and separated mothers and via the taxation system. Women and men who divorced after 1981 and had found a new partner by 1991 had very similar economic trajectories over the decade to men and women who remained in their 1981 partnership, suggesting that finding a new partner is an efficient way to solve the economic problems created by the break up of a partnership.

Being divorced also meant that women had less contact with relatives, that both men and women had less access to social support, and that psychological well-being was lower. Overall, however, the differences appear small although they are

statistically significant.

The latter half Gähler's study is concerned with the children of divorce. Using the 1991 Level of Living Survey, it is first shown that respondents who experienced a parental divorce or separation during childhood did not report a significantly lower level of psychological well-being as adults. In fact, the lowest level of psychological well-being at the 1991 interview was found among those whose parents had *not* divorced and who remembered the family as one with severe conflicts. In other words, divorce can be a good solution, also for the children in the family. If conflict levels are high, children might be hurt more by parents staying together than leaving each other.

The final question addressed is whether children's educational attainment suffers from parental divorce and remarriage. Consistent with British and American literature, a cross-sectional analysis shows that children with married parents were more likely to continue to secondary school than were other children. They also were more likely to choose an upper secondary education, given the decision to continue in school. Longitudinal data show that living with a continuously single parent was more conducive to the child's education than living with a parent who remarries. In contrast to much American research, these differences between family types could not be explained by differences in the family's economic circumstances. However, downward social mobility played an important role. Downward social mobility for the child's household follows divorce if the parent who does not live with the child has higher educational and occupational attainment than the custodial parent (i.e. in cross-class families). In such families, children of divorce had substantially lower chances of reaching upper secondary education than did children whose parents stayed married. The negative effect of parental separation was considerably smaller if the parents had similar educational and social status.

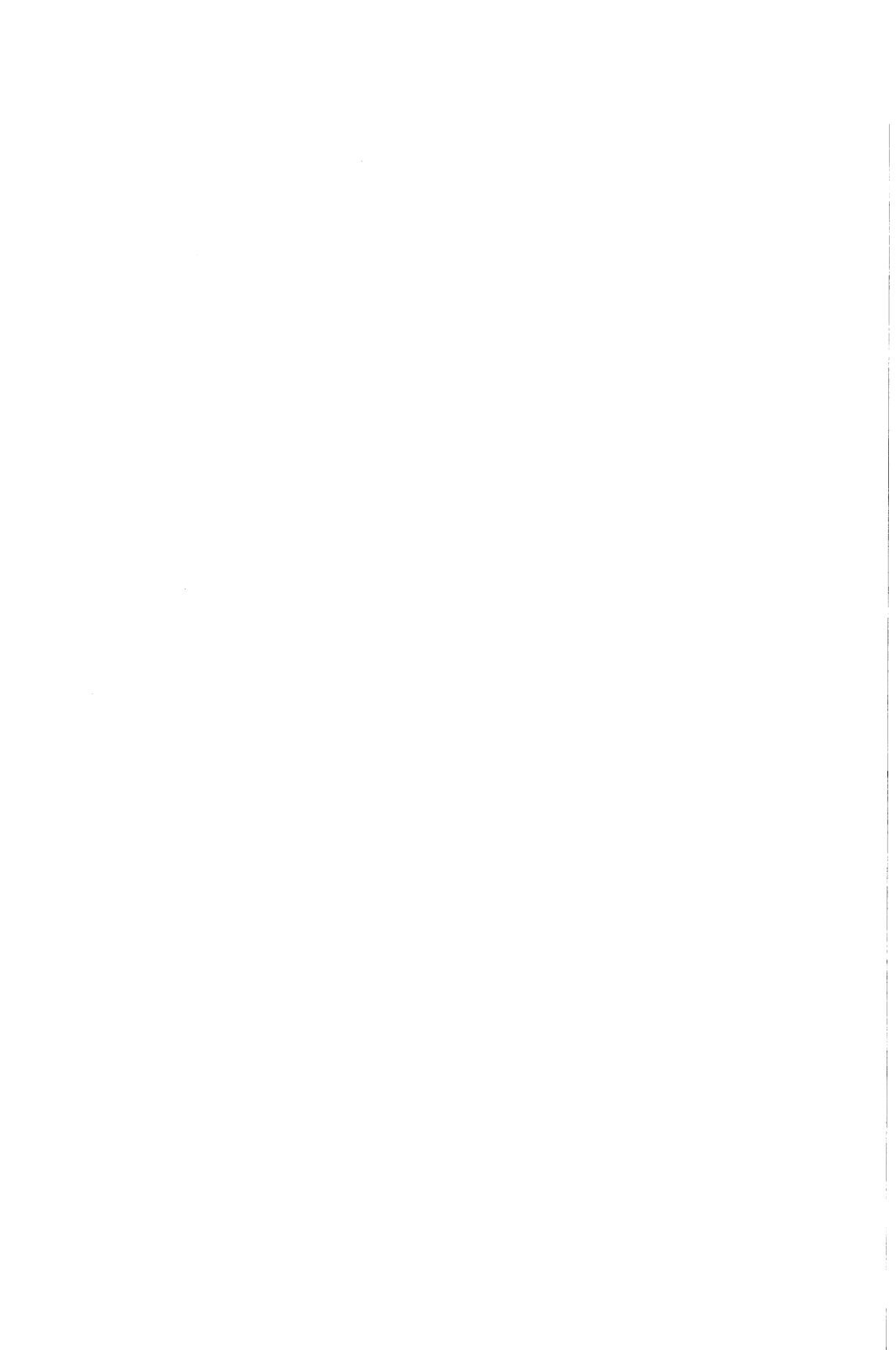
Michael Gähler's research on life after divorce is of high quality, and it should be of interest to an international as well as a Swedish audience. It provides convincing evidence that the Swedish welfare state (at least until 1990) was able to reduce, but not remove, the economic problems accompanying divorce for women with children. It also shows that divorce under some circumstances are beneficial to children, namely when conflict levels are high in the family. Most striking, perhaps, are the findings regarding children's educational attainment which provide direct evidence of the benefits of a *stable* family for children. They do best when parent stay together. If parents divorce, children benefit educationally if mother does not remarry after her divorce.

There are some important limitations to Gähler's study, all stemming from the fact that he relies on survey and register data. He knows very little about the mar-

riage that people left, very little about the divorce itself, or about the relationship between children and the non-custodial parent. Gähler is not to blame for that, but if we are to understand more fully what happens after divorce, we need to pay attention to these factors.

Finally, I think it is pretty evident that although studies like these are very important sociologically, they are not going to convince people not to divorce. We may have reached a point, where we need to move the research agenda one step further and begin to ask not what the consequences of divorce are, but what people and society can do to make life after divorce as good as possible, especially for children.

ANNEMETTE SØRENSEN
Fakultetsopponent
Boston University

RECENSION

Rafael Lindqvist (red) (1998) Organisation och välfärdsstat. Lund: Studentlitteratur.

Detta temanummer är ett av många uttryck för att sociologin i allra högsta grad är ett levande ämne som tar sig an aktuella uppgifter. Genom sin forskning lämnar den väsentliga bidrag till vår kunskap om centrala samhällsförändringar. En sådan viktig samhällsförändring är välfärdsstatens ändrade form. Att detta varit och är föremål för sociologers intresse är bra. Våra bidrag behövs i allra högsta grad vid sidan om statsvetarnas, företagsekonomernas och andra som bedriver forskning kring dessa frågor. I en tidigare artikel i Sociologisk Forskning pekar Apostolis Papakostas (1997) på det förhållandet att sociologer (i Sverige) har en tendens att rikta uppmärksamheten mer mot samhället och mindre mot staten, eller som han mer drastiskt uttrycker det "med ryggen mot staten och blicken mot samhället". Detta tar Lindqvist och fem andra sociologer fasta på när de samlas i en volym om välfärdsstatens förändrade organisation. Jag vill redan inledningsvis framhålla att jag tycker mycket om boken. Den utgör, som författarna skriver, en inledning till ett delvis nytt forskningsfält. Som introduktion och översikt fungerar den utmärkt och visar på både bredd och djup i den forskning dessa sociologer representerar.

En central tes i boken är att välfärdsstaten är i färd med att organisera sig på ett nytt sätt. Man brukar i bland tala om att "Minerva flyger i skymningen". Det ligger en svårighet i att se och analysera pågående samhällsförändringar. Vår kunskap om dem framträder först i skymningen när förändringarna har ägt rum. Förändringsprocesser framträder och varseblivs först i efterhand. Vad författarna gör är att försöka analysera en samhällsförändring just när den inletts och söka karaktärisera den i sin linda. Detta är naturligtvis ingen lätt uppgift och en av svårigheterna ligger i att det är omöjligt att säga hur bestående dessa förändringar kommer att vara, om det kommer att ske en återgång (mindre troligt) till en mer traditionell statligt styrd förvaltning eller om det som sker endast är en anhalt mot något annat som vi inte kan se idag. De sätter emellertid ett namn på det nya, "den nätverksbaserade förvaltningsmodellen" som innebär en samverkan mellan framför allt offentliga organisationer men även frivilliga och privata intressen som exempelvis patientorganisationer och arbetsgivare.

Boken inleds med ett kapitel som lägger grunden för de övriga bidragen. I kapitlet pekar två av bokens författare (Rafael Lindqvist & Klas Borell) för det första på två tendenser som fångas i begreppen *heterogeniseringstendens*, *renodling* samt *di-*

versifiering. Det första begreppet syftar på formen och de två senare på innehållet. En tendens är att formerna för välfärdspolitiken blir alltmer varierande. I och med att den starka statliga styrningen av stora delar av välfärdspolitiken försvann framträdde nya former. Hur dessa former mer bestämt ser ut är för tidigt att säga något om. De söker fortfarande sina former men ett generellt drag är ett mer eller mindre omfattande inslag av samverkan. Denna nya form "framtingas" av att innehållet i de olika aktörernas verksamhet förändras. Några får en alltmer specialiserad uppgift (renodling) medan andra tillförs nya uppgifter (diversifiering). Ett tydligt exempel på dessa tendenser är Ädelreformen där hälso- och sjukvårdens uppgift avgränsas till ett ansvar som sträcker sig till ett "medicinskt färdigbehandlande" och att kommunen sedan får ta över den resterande delen av vården och omsorgen. Ett annat mycket tydligt exempel, som dock inte tas upp i boken, är Psykiatrireformen.

För det andra avgränsas bokens syfte på ett klart och tydligt sätt. Studier av välfärdens förändringar kan ske på (minst) tre nivåer; en välfärdspolitisk, en organisatorisk och slutligen en individuell. Denna bok handlar om, vilket redan framgår av titeln, den organisatoriska nivån. Men för att sätta in detta i ett större sammanhang inleder författarna med att teckna en helhetsbild där samtliga tre nivåer beskrivs översiktligt. Detta är ett mycket bra avsnitt, om än översiktligt till sin karaktär.

När bokens syfte och plats väl är redogjord för följer som sig bör en forskningsoversikt som fokuserar forskning om välfärdsstatens organisation (Roine Johansson). Det är en förhållandevis ambitiös genomgång men kan naturligtvis inte vara heltäckande. I kapitlets avslutning pekar Johansson ut tre områden där han menar att det saknas forskning eller där det är klen beställt med forskning; studier där flera av välfärdsstatens yrken studeras tillsammans, studier av klientkontakter samt studier av lokala implementeringsnätverk. Nu är det dock inte riktigt så illa som Johansson menar. Det finns ett flertal studier inom åtminstone det första och tredje området som inte återfinns i översikten (exempelvis statsvetarna Stig Montin och Benny Hjern har varit flitiga inom dessa områden). Detta hindrar dock inte att jag är överens med Johansson om att forskningen troligen kommer att inriktas mot dessa områden.

Att nätverkssamverkan är den stora trenden idag är ett bärande tema i boken. Flaggskeppet, eller rättare sagt förelöparen, till detta är vad som Klas Borell & Roine Johansson kallar "århundradets reform"; Ädelreformen. Denna reform visar på ett tydligt sätt hur kommunernas uppgift radikalt diversifierades medan landstingets renodlades. Reformen har också inneburit att en rad olika former för vård och omsorg av de äldre har vuxit fram vilket illustrerar heterogeniseringstendenserna inom välfärdspolitiken. Borell & Johansson redogör för och problematiserar denna process i ett kapitel.

Även om samtliga kapitel är välskrivna och ger sina bidrag till förståelsen av de nya organisationsformer vi ser växa fram finner jag Rafael Lindqvists kapitel om samverkan mellan olika parter i samband med arbetslivsinriktad rehabilitering vara det mest intressanta. Detta kan naturligtvis vara av personliga skäl, det är ett ämnesområde jag själv beforskar, men det är intressant också genom att det är väl teoretiskt förankrat vilket ger det en mycket större räckvidd än sitt empiriska fokus. Lindqvist diskuterar de tre olika institutionella sfärerna som är inblandade i rehabiliteringen; medicin, arbetsrehabilitering och produktion. De drivs av olika rationaliteter och intressen. Samverkan leder ofrånkomligen (?) till intrång på varandras domäner vilket innebär påfrestningar för den nätverksbaserade organisationsmodellen. Detta är en generell problematik och det finns stora likheter mellan den diskussion som Lindqvist för och hela den forskningstradition som går under beteckningen kontroversstudier (se t.ex. Brante & Norman 1995). Denna koppling görs inte av Lindqvist men det sätt han närmar sig problemet på gör att det förefaller fruktbart att jämföra dessa två ansatser.

I de tre därpå följande kapitlen tas olika centrala delasppekter upp. Owe Grape diskuterar ett av fundamenten i den svenska välfärdspolitiken; arbetslinjen. För alla som söker förstå svensk välfärdspolitik är detta ett så centralt inslag att det har sin givna plats i en volym som denna. Ett tema för hans analys är hur förhållandet mellan bistånd och disciplinering förändrats under 1990-talet.

I en diskussion om yrkesgrupper och välfärdsstaten lyfter Lars Evertsson fram fyra kvinnoyrken; sjuksköterskor, arbetsterapeuter, hemvårdarinnor och hemtjänstens vårdbiträden. I studier av de nya nätverksbaserade modeller som växer fram möts yrkesgrupper som normalt inte samverkar i det dagliga arbetet. Nu tvingas de in i nya konstellationer med ibland oklara relationer. Det är i detta perspektiv jag läser Evertssons bidrag. Det ger kunskap om hur några av yrkesgrupperna inom vård och omsorg vuxit fram. En kunskap som behövs för att studera mötet dem emellan i nya samverkansmodeller.

Ytterligare en aspekt av nya former är brukarens roll. Agneta Hugemark belyser detta med empiri från handikappområdet, närmare bestämt reformen som innebar rätt till personlig assistent. Brukaren ges ett allt större inflytande i vården och omsorgen och blir därigenom en, åtminstone potentiellt, viktig aktör. Reformen stadgar att personer med funktionshinder har rätt att bestämma vem som skall ge assistans, när och på vilket sätt den skall ges. Hur skall brukaren kunna hävda sig mot de experter hon eller han möter och verkligen kunna påverka ett så viktigt förhållande som personlig assistans innebär. Hugemark visar reformens dubbelhet, dels har brukarens inflytande ökat men samtidigt upprätthålls ett såväl direkt som indirekt professionellt inflytande.

Ett problem med böcker av detta slag är att de olika bidragen inte alltid bildar en tydlig enhet. Det kan vara svårt att se den röda tråd som binder ihop dem. Detta gäller dock inte denna bok. Visserligen är, som torde framgått, bidragen olika till sin karaktär men det finns ett gemensamt tema som motiverar deras plats i boken: "det partiella upprottet från den centralt utformade svenska välfärdsmodellen och de konsekvenser detta lett till" (sid. 180). Pendlingen mellan intressanta teoretiska diskussioner och förhållandevis närsynta (i positiv mening) empiriska redovisningar gör att läsaren får en god insikt i den forskning dessa sociologer representerar. När Borell, Johansson & Lindqvist i det avslutande kapitlet vänder sig mot tesen att det moderna välfärdsprojektet "gått varvet runt", d.v.s. att kommunerna och privata intressen åter är de stora aktörerna inom vård och omsorg, gör de det med väl underbyggda argument. Välfärdsstatens delvis nya form är inte en återgång till det gamla. Den nya kommunaliseringen av välfärdspolitiken sker i en radikalt annorlunda miljö än vad som var fallet för hundra år sedan. De organisatoriska lösningarna och de starka professionerna är två sådana helt nya förhållanden som gör det helt missvisande att tala i cykliska termer. Det vi ser hända i allt snabbare takt är att helt nya former för hur välfärdspolitiken organiseras växer fram. Studier av denna process och dess konsekvenser är ett angeläget forskningsfält för sociologer, ett fält där sociologer har mycket att bidra med.

Boken har också vissa begränsningar. Dessa pekar författarna på själva i det inledande kapitlet. Att den enbart berör den organisatoriska nivån och inte behandlar hela välfärdsstatens aktiviteter samt endast tar upp den svenska forskningen finner jag inte vara några besvärande begränsningar. De är snarare nödvändiga avgränsningar. Jag har svårt att föreställa mig en volym som skulle uppfylla dessa tre krav. Vad som är mer besvärande är att de ekonomiska, politiska och sociala drivkrafter som genererat de förändringar som så förtjänstfullt beskrivs inte berörs. Författarna menar att detta skulle kräva en bok i sig. Det är i och för sig riktigt men det skulle ha varit värdefullt med en kort översikt där de stora linjerna drogs upp, på samma sätt som författarna gör i inledningen där de kort skisserar välfärdsstatens tre nivåer. Jag är övertygad om att de har kapacitet att skriva en sådan översikt till en eventuellt ny utgåva.

BERTH DANERMARK

Samhällsvetenskapliga institutionen,
Örebro universitet

Litteratur

Brante, T. & Norman, H. (1995), *Epidemisk masspsykos eller reell risk? En sociologisk studie av kontroverser kring elöverkänslighet*. Stockholm: Symposium.

Papakostas, A. (1997) Staten: sociologins perspektiv. *Sociologisk Forskning*, nr 3:25-44.

RECENSION

Charles Tilly (1998). Durable Inequality. Berkeley: University of California Press.

Under våren 1996 gästades sociologiska institutionen i Stockholm av Charles Tilly som hade tilldelats årets Olof Palme-professur. Sociologer och andra samhällsvetare i Stockholm, och för övrigt i resten av Skandinavien, kunde inte annat än imponeras av denne outtröttligt energiske och inspirerande man som känner sig hemma i, kan röra sig obehindrat mellan och blivit accepterad som en förgrundsfigur i såväl sociologi som historia och statsvetenskap. Vid sidan av de många seminarier han deltog i och de föreläsningar han gav, höll han på med att skriva eller redigera fyra böcker (samtidigt som han försökte lära sig svenska). Själv blev jag mest imponerad av en föreläsning han gav för samhällsvetenskapliga fakulteten vid Stockholms universitet där han utvecklade sin syn på samhällsvetenskapen och beskrev konturerna i vad han kallade "relationell sociologi".

I en ny bok förtydligar han och utvecklar detta resonemang vidare. För de som är bekanta med Tillys omfattande vetenskapliga produktion och följt honom genom hans breda jämförelser av urbaniseringsmönstren, städernas och staternas framväxt eller revolutionernas uppkomst, kommer denna bok att inta platsen som hans *magnum opus* där ett flertal av de tidigare idéerna nu knyts samman i en teoretisk ram som används för att analysera ett av samhällsvetenskapernas centralaste problem: uppkomsten, cementeringen och omvandlingarna av varaktig ojämlikhet.

Att betrakta Charles Tilly som en samhällsvetare som ställer grundläggande marxistiska frågor och besvarar dem genom att använda sig av en weberiansk begreppsapparat skulle kanske inte vara en alltför felaktig bild av honom. Men en sådan bild skulle emellertid gömma en reell dos av vetenskaplig kreativitet och en anmärkningsvärd förmåga att röra sig från de stora strukturerna till de detaljerade beskrivningarna och tvärtom och detta samtidigt som blicken oavbrutet är fäst mot det vetenskapligt väsentliga.

Tilly bygger upp sina argument i boken genom ett tvåfrontsangrepp mot existerande vetenskapliga traditioner: Det ena angreppet baseras i en kritik av samhällsbegreppet speciellt då det uppfattas i en klassisk Durkheimiansk anda eller som i den modernare systemteoretiska varianten. Resonemangen är här kortfattade. Han följer i stort de stigar som historiskt orienterade sociologer har öppnat under de senaste 30 åren genom kritik av "samhället" som en självständig och självreglerande enhet ovanför det sociala livet. En kritik som han själv sammanfattade i en annan

bok genom att sätta upp en lista med ett antal kontraproduktiva postulat om den sociala verkligheten (Tilly 1984).

Den andra fronten öppnas mot den individorienterade traditionen i både sina rationalistiska och fenomenologiska tappningar. Här är resonemangen nyanserade, invecklade och sammanvävda med en diskussion av traditionernas tillkortakommande vad gäller att förstå den permanenta ojämlikheten. Genom denna diskussion kvalificerar sig Tilly som en av de skarpaste kritikerna av den individualistiska traditionen inom samhällsvetenskapen.

Det har ibland hävdats, som ett försvar av den individualistiska traditionen, att man inte kan förkasta en teoritradition så länge man inte har något bättre alternativ. Enligt min uppfattning ligger Tillys originalitet i jämförelse med andra kritiker i att han inte enbart stannar vid en steril kritik utan istället utvecklar alternativa tolkningar av den individualistiska traditionens kärnfrågor.

Han rör sig i samhällslivets grundvävnad och i skärningspunkten mellan breda samhällsprocesser och organisationsprocesser och det var en träffande beskrivning när Theda Skocpol (1987) kallade Tillys perspektiv *organisationsrealistiskt*. Utgångspunkten är fem grundläggande sociala konfigurationer: kedjerelation, hierarki, triad, kategoriåtskilt par (categorical pair) och organisation. Det är organiseringsformer som har upptäckts och återupptäckts under mänsklighetens historia, använts i många olika sammanhang och kombinerats på olika sätt. Det som utgör samhällets grundvävnad är inte ett system utan ett collage bestående av olika kombinationer av de grundläggande sociala konfigurationerna. Det är just i dessa kombinationer som den permanenta ojämlikheten uppstår, befästs och omvandlas. En organisation vars interna hierarkistruktur sammanfaller med externa sociala distinktioner skapar och befäster till exempel kategorisk ojämlikhet. Det kan handla om så pass skilda konstellationer som ett sjukhus med manliga läkare och kvinnliga sköterskor eller en kinesisk restaurang med mexikanska diskplockare. En annan variant är när kedjerelationer kombineras med sociala distinktioner. Det kan handla om en etnisk grupp med täta inbördes relationer som kontrollerar en viktig resurs och där kedjerelationerna är det enda sättet att få tillgång till resursen.

Bakom dessa kombinationer opererar två slags sociala mekanismer: i det första fallet ovan handlar det om exploatering, i det andra om möjlighetshamstring (opportunity hoarding). En tredje mekanism skapar och befäster kategorisk ojämlikhet ytterligare. Genom lån av organisationsmodeller utvecklade annorstädes, överförs även de organisatoriska distinktioner som de bygger på till nya lokaliteter. Armémodeller som bygger på föråldrade aristokratiska distinktioner mellan officerare och soldater har till exempel genom sin spridning i världen skapat dessa sociala dis-

tinktioner även på platser där den ursprungliga sociala distinktionen inte existerade. En fjärde mekanism, anpassningen, upprätthåller sociala distinktioner när de är på plats, speciellt i situationer då ett organiserat motstånd från de underordnade grupperna saknas, eller då sociala processer inte är på väg att underminera distinktionen. Grupper av människor utvecklar vardagliga rutiner kring kategorigränser och utvecklar således intressen för att upprätthålla desamma. Arbetare kan reproducera företag genom att delta i produktionslekar, medborgare kan reproducera statsgränser genom deltagande i nationella riter etc.

Tilly skriver på ett speciellt sätt, han väver sina teoretiska argument med stundtals mycket detaljerade illustrationer, och de som uppskattar stringens i vetenskapliga presentationer kan tycka att boken är en aning omständlig och ojämn. Illustrationerna kommer också från mycket skilda sociala kontexter och samhällsvetare med snävt definierade intresseområden kan tycka att resonemangen inte är relevanta för den egna forskningen. Den som har tålmod att vänta på argumenten får emellertid sin belöning. Stundtals kan några sidor i Tillys framställning vara lika mycket värda som en hel bok.

Tilly är huvudsakligen intresserad av att använda sig av den teoretiska apparaten för att studera hur permanent ojämlikhet uppkommer, cementeras och omvandlas. Men han utvecklar också samtidigt en sociologi med verkliga människor och konkreta samhällsprocesser som grund och boken har därför långtgående teoretiska implikationer. Det är en bok man kan få mycket inspiration av, inte för att den visar vad som är kontraproduktivt (det har flera andra gjort), utan för att den visar vad som är fruktbart. Jag finner också boken lämplig för teorikurser i sociologi (på lite mer avancerad nivå) samt för kurser i social skiktning.

APOSTOLIS PAPAKOSTAS

Stockholms centrum för forskning om offentlig sektor (SCORE).
Handelshögskolan i Stockholm och Stockholms universitet.

Referenser

- Skocpol, Theda (1987) *Social History and Historical Sociology: Contrasts and Complementarities*. *Social Science History*, II:1.
- Tilly, Charles (1984) *Big Structures, Large Processes, Huge Comparisons*. New York: Russel Sage Foundation.

RECENSION

Lars Axel Petersen (1997): *Oplysning på trods. Videnssociologi og samtidsdiagnose hos Karl Mannheim*, Forlaget Modtryk.

”Vad som är sant på den ena sidan av Pyrenéerna är falskt på den andra.” Talesättet innehåller en rudimentär kunskaps sociologi: vad som gäller som sant respektive falskt är avhängigt var (och när) det uttalas. Att tänka i kunskaps sociologiska termer är å ena sidan näraliggande, å andra sidan en styggelse för ett tänkande som vill ha fatt i den eviga sanningen och ingen annan. Kunskaps sociologin och vetenskapen är därför i mångt och mycket ett omaka par som ömsesidigt misstror varandra; den förras tendens är att *relativera*, den senares att *absolutera*. Kanske är detta ett skäl till att kunskaps sociologin fick sitt akademiska genombrott relativt sent, närmare bestämt först under den tyska Weimar-republiken. Dess första ”stjärna” var under alla omständigheter Karl Mannheim (1893-1947), född och uppväxt i det habsburgska Ungern, immigrant först i Tyskland och sedan i England.

I centrum för Mannheims kunskaps sociologi kan sägas stå just tesen om tänkandets *varaförbundenhet*. En sådan tes inbjuder naturligtvis till frågan: Hur förhåller det sig med detta tänkandes *egen* varaförbundenhet? Tesen inbjuder med andra ord till att använda Mannheim på Mannheim. Nu visar det sig emellertid att Mannheim redan själv har använt Mannheim på Mannheim. Kort sagt, i Mannheims kunskaps sociologi, så som den utarbetades framför allt under Weimar-republiken, finner man ett tänkande som inte bara relaterar andras tänkande till det samhällsliga varat, utan gör så även med det egna tänkandet. De komplexa problem som denna självreflexivitet hos teorin ger upphov till är föremål för ingående analyser i Lars Axel Petersens bok *Oplysning på trods. Videnssociologi och samtidsdiagnose hos Karl Mannheim*.

I bokens första kapitel följer författaren Mannheims utveckling från kulturfilosof till kultursociolog och kunskaps sociolog utifrån några texter från huvudsakligen åren kring 1920. Här möter vi Mannheim i dialog med framför allt Georg Simmel och Alfred Weber. Därpå följer ett andra kapitel som utförligt analyserar Mannheims grundläggning av den kunskaps sociologiska problematiken i texten ”Das Problem einer Soziologie des Wissens” från 1925. Här heter Mannheims viktigaste diskussionspartner Max Scheler. Det tredje och avslutande kapitlet, tillika det mest omfattande, ställer utvecklingen av Mannheims kunskaps sociologi i relation till samhällsutvecklingen och framför allt till den cesur som året 1933 innebar i dennes biografi. De tre kapitlen inramas av dels en inledande problemformulering, dels ett antal kortare Mannheim-texter som inte tidigare varit utgivna eller tillgängliga på

ett västeuropeiskt språk, samt en värdefull Mannheim-bibliografi.

”Oplysning på trods” lyder bokens huvudtitel därför att Mannheim trots de relativiseringar av tänkandets anspråk på absolutitet som han företar inte förtvivlar över möjligheten att vinna kunskap om den historiska processen. Hans *relationism* är inte en relativism, utan laborerar med ett totalitetsbegrepp som inbegriper en perspektivism och ett kontinuerligt vidgande av synfältet i riktning mot en omfattande och ständigt på nytt företagen syntes. Mannheim är som Petersen träffande skriver ”både kritiker af oplysningen og selv ude i dens ærinde”.

Boken, som har sin upprinnelse i en licenciatavhandling vid Institut for Idéhistorie, Aarhus Universitet, fokuserar som undertiteln anger på förhållandet mellan Mannheims kunskaps sociologi och hans samtidsdiagnos. Samtidsdiagnosen lägger i dagen kunskaps sociologins *aktualitet*, begrundar att dess tid är kommen i betydelsen att den framgår ur och svarar mot en specifik historisk situation. Härmed sammanhänger ytterligare en spännande problematik: om kunskaps sociologins aktualitet har sin grund i en bestämd historisk situation, så förlorar den rimligen sin aktualitet när denna situation inte längre föreligger. Det är därför fullt möjligt ”at Mannheim på én gang kan have opgivet sit videnssociologiske projekt og (netop derved) på et dybere plan have været tro imod det”.

Mannheims försök att utlägga sin egen kunskaps sociologi som aktualiserad av en bestämd historisk situation kan sägas kulminera i en närmast hisnande formulering som återfinns i hans centrala verk *Ideologie und Utopie* från 1929, och som motiverar ett något längre citat (i Petersens danska översättning): ”Det gælder i dette historiske øjeblik, hvor alle ting pludselig bliver transparente, og historien ligefrem afslører sine strukturer og elementerne i sin opbygning, om, i vores tænkning at være på højde med situationen, for det er ikke udelukket, at denne transparens alt for snart – som det allerede ofte har været tilfældet i historien – forsvinder, og verden stivner til et eneste billede.” Naturligtvis kan man inte säga att Mannheim förutsåg det nazistiska maktövertagandet fyra år senare och den följande ’likriktningen’ inte minst på den högre utbildningens område. Däremot kan sägas att Mannheim föregrep en situation där förutsättningarna för hans kunskaps sociologiska projekt hade radikalt förändrats, och som tvingade honom att fortsätta detta på ett modifierat sätt. ”Diktaturets mulighed’ er videnssociologiens umulighed.” Därmed också sagt att Mannheims påtvungna emigration från Tyskland till England inte innebar att han lämnade kunskaps sociologin bakom sig, att han bröt med denna, men väl att han såg sig föranledd att fortsätta arbetet på den i en annan riktning. Så skulle man kunna sammanfatta den tolkning som Petersen gör sig till talesman för, och som han med kraft företräder gentemot tesen om ”et kritisabelt brud i Mannheims tænkning”, så som denna idag företräds av några av

de mest välrenommerade Mannheim-forskarna i världen.

Det råder ingen tvekan om att Petersen är en förstklassig kännare inte bara av Mannheims texter, utan även av den intellektuella miljö som denne rörde sig i. Det han skriver har *tyngd*. Här göre sig bara Mannheim-specialister besvär. Vad man som intresserad läsare kan anmärka mot hans bok är att dess komposition inte ter sig som alltigenom lyckad. Författarens inledande presentation av sin "problemhorisont" är bitvis svårgenomtränglig i överkant; det första kapitlet faller, som författaren själv tillstår, något utanför ramarna; ibland gör den i och för sig högst lovvärda noggrannheten framställningen något otyplig och omständlig; och sist men inte minst saknar jag som läsare en avslutning som koncist summerar upp de många intressanta fynd och resultat som gjorts under vägen. Slutligen kan man hoppas att Petersen snart också med full kraft tar sig an frågan om kunskapssociologins aktualitet *idag*, en fråga som ställs redan i den föreliggande boken, men som knappast kan sägas få något tillfredsställande svar där.

CARL-GÖRAN HEIDEGREN
Sociologiska institutionen
Lunds universitet

INKOMMEN LITTERATUR 1/99

Följande litteratur har inkommit till redaktionen. Om du önskar recensera någon av dessa, hör av dig till redaktionen så sänder vi boken till dig. Vissa av böckerna kan redan vara "bokade".

Abbott, P och Wallace, C (1998) *Introduktion till Sociologin. Feministiska perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.

Carlstedt, G och Forssén, A (1999) *Mellan ansvar och makt. En diskussion om arbete, hälsa och ohälsa utifrån tjugo kvinnors livsberättelser*. Luleå: Luleå tekniska universitet.

Halkier, B (1999) *Miljø til daglig brug? Forbrugeres erfaring med miljøhensyn i hverdagen*. Fredriksberg: Forlaget Sociologi.

Karlsson, M (1998) *The Liberalisation of Telecommunications in Sweden*. Linköping: Linköping Studies in Arts and Science.

Nilssen, T (red) (1998) *Mot et bedre arbeidsliv*. Bergen: Fagbokforlaget.

Strøby Jensen, C (1998) *Arbejdsmarked og europæisk integration II*. København: Sociologisk institut Københavns universitet.